

PROPAGANDA ELECTORALĂ ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ (1919-1937). ADUNĂRILE ELECTORALE

Primul război mondial, unirea Basarabiei, Bucovinei și a Transilvaniei, precum și reformele electorală și agrară realizate au determinat transformări radicale în corpul electoral din toate punctele de vedere. Datorită introducerii sufragiului universal, clasa rurală va ajunge să reprezinte aproximativ 2/3 din numărul alegătorilor. În aceste condiții, lupta politică a devenit mult mai intensă, propaganda partidelor politice mutându-se cu precădere în mediul rural, străduindu-se să capteze votul țăranilor. Formațiunile politice au suferit un proces de adaptare la cerințele noilor alegători. Modificări nu s-au produs numai în ceea ce privește programul politic sau discursul electoral, ci înseși structurile organizatorice din teritoriu și metodele de propagandă au trebuit readaptate. Modalitățile de influențare a electoratului s-au diversificat: publicarea de ziare, gazete, afișe, broșuri de propagandă; organizarea de întruniri sau adunări electorale; specularea imaginii, a popularității unor lideri politici; folosirea unor semne electorale care aveau o anumită semnificație ș. a. În articolul de față ne propunem să analizăm doar o componentă a propagandei electorale a partidelor politice și anume adunările sau întrunirile electorale. Un asemenea subiect nu a stat până acum în atenția cercetătorilor.

*

Organizarea unor întruniri sau adunări electorale, atât de către partidul aflat la putere cât și de formațiunile politice din opoziție, a constituit un mijloc de influențare a electoratului în scopul atragerii cât mai multor voturi. Ele au fost organizate atât în mediul urban, cât și în cel rural. Baza legală a organizării adunărilor electorale a constituit-o legea fundamentală a statului, elaborată în martie 1923. Astfel, în articolul 28 se stipula că „românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, au dreptul de a se aduna pașnici și fără arme, conformându-se legilor care regulează exercitarea acestui drept, pentru a trata tot felul de chestiuni; întru aceasta nu este trebuință de autorizare prealabilă”. În aliniatele următoare se făcea precizarea că întrunirile sub cerul liber sunt permise cu excepția celor organizate în piețele și căile publice care sunt supuse legilor polițienești¹.

Organizarea adunărilor electorale intra în sarcina organizațiilor locale ale partidelor și a candidaților de pe listele electorale; acestea beneficiau de

---

¹ *Monitorul Oficial*, Partea I, nr. 282 din 29 martie 1923.

participarea unor lideri ai partidului veniți de la “Centru” și de multe ori chiar a președintelui formațiunii politice. Regula era ca liderii partidelor să organizeze așa-numitele “turnee electorale”, adică să străbată într-o perioadă relativ scurtă de timp mai multe localități, pentru a participa la adunări organizate ad-hoc de fruntașii locali ai partidului.

Celebri în întreprinderea unor asemenea turnee electorale au fost Nicolae Iorga și Alexandru Averescu. Practic, șeful Partidului Național Democrat la toate cele zece alegeri parlamentare interbelice a executat un asemenea efort fizic și intelectual. Astfel, între 19 și 28 februarie 1922, în condiții de iarnă, a parcurs traseul București – Câmpina – Breaza – Comarnic – Sinaia – Galați – Craiova – Malu Mare – Segarcea și alte sate din jurul Craiovei². În timpul alegerilor din 1928, Iorga face de asemenea un tur de forță, străbătând satele județelor Dâmbovița și Dolj în câteva zile³. Punctul culminant al turneelor electorale făcute de Iorga a fost atins în timpul alegerilor parlamentare din 1931, pe vremea când era prim-ministru. El a străbătut între 12-31 mai aproape toate localitățile mai mari din țară⁴. La fel a procedat și generalul Alexandru Averescu în 1926 când, în calitate sa de președinte al Consiliului de Miniștri, în scopul recâștigării popularității, începea la sfârșitul lunii aprilie un turneu electoral în Basarabia, pe traseul Chișinău – Orhei – Bălți – Soroca – Hotin; urmează apoi Moldova, pe direcția Hotin – Dorohoi – Botoșani – Vaslui – Bacău – Adjud, iar la 18 mai îl găsim în Oltenia, de unde va pleca spre Mehedinți și Timișoara. Două zile mai târziu îl găsim la Oradea și peste încă o zi la Cluj și Alba-Iulia⁵.

Liderii celor două mari partide politice – Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc – au făcut turnee electorale mai reduse ca număr de localități și zone. Situația se explica prin faptul că în teritoriu acestea dispuneau de o structură organizatorică foarte bine pusă la punct, cu cadre pregătite și cu multe personalități în circumscripții, nefiind deci nevoie ca șefii partidului să vină să facă propagandă electorală.

Partidul care organiza alegerile beneficia de sprijinul aparatului administrativ și al organelor de ordine. Sprijinul se manifesta sub diferite forme: punerea la dispoziție a unor mașini pentru deplasările în teren (în timp ce, de multe ori, candidații opoziției se deplasau cu mijloace de transport inadecvate, cu căruțe sau cu trenul); convocarea obligatorie a alegătorilor în anumite locuri și la date precise; interzicerea organizării unor întruniri ale opoziției sau împrăștierea celor care se desfășurau etc.

² Iorga [f. a.], p. 275-279.

³ Iorga [f. a.] a, p. 319-320.

⁴ Iorga [f. a.] b, p. 102-111.

⁵ *Îndreptarea*, VIII, nr. 101, 6 mai 1926; nr. 103, 8 mai 1926; nr. 113, 21 mai 1926; nr. 114, 22 mai 1926; nr. 116, 24 mai 1926.

Legiferarea sufragiului universal în noiembrie 1918 a determinat creșterea substanțială a numărului de alegători. În aceste condiții și modul de desfășurare a campaniilor electorale s-a modificat substanțial. În cadrul sistemului censitar, candidatul avea posibilitatea să-l viziteze pe fiecare alegător în parte, iar bătașii de profesie, pe care îi plătise, reușeau efectiv să-i împiedice pe cei ce nu inspirau încredere să se prezinte la vot. După anul 1918 candidatul nu a mai putut vizita fiecare alegător în parte deoarece numărul lor era foarte mare. Centrul de desfășurare a vieții electorale s-a mutat de la oraș la sat, țăranii constituind principala masă a votanților. În noile condiții, candidatul își propunea performanța de a vizita fiecare localitate din circumscripție, de a ține câte două-trei discursuri pe zi, de a discuta cu mase extrem de eterogene; bătașii, care nu lipseau, nu mai puteau „face legea”⁶.

Înainte de război întrunirile electorale se organizau în săli publice, la ele participând zeci sau sute de alegători. În capitală, celebre erau sălile: Dacia, Tomis, Eforie, Vox, Eintracht, Marna, Constructori. După 1918, fără ca întrunirile din aceste săli tradiționale să dispară, locul de desfășurare a devenit piața și strada, unde veneau mii și chiar zeci de mii de oameni. Importante devin acum „Arenale Romane” din Parcul Carol. În sate, întrunirile dintr-o sală de clasă au fost înlocuite cu altele mai ample, desfășurate în fața primăriei sau chiar la cârciumă⁷.

În provincie, în măsura în care era posibil, se organizau adunări electorale în localitățile unde se țineau târguri sau bălciuri, pentru că aici fluxul de populație era foarte mare și nu erau necesare cheltuieli mari sau eforturi deosebite pentru strângerea oamenilor. Asemenea exemple sunt numeroase. Iorga relatează că în timpul campaniei electorale pentru alegerile legislative din iunie 1927, la Alexandria, unde se desfășura bălciul de Drăgaica, au fost organizate concomitent adunări electorale de către liberali și de către naționaliștii-democrați⁸.

Uneori se desfășurau cu mare fast întruniri electorale în localitățile care prezentau o semnificație istorică deosebită pentru români. Spre exemplu, guvernul generalului Alexandru Averescu a hotărât să-l comemoreze pe Ștefan cel Mare la Putna, în 14 mai 1920, zi care nu corespundea nici cu data morții, nici cu nașterea marelui voievod. Era o invenție a lui Averescu – așa cum arăta liderul conservator Alexandru Marghiloman – care „seamănă mai mult cu o manevră electorală”, menită a aduna cât mai mulți alegători. După încheierea acestei adunări, Averescu a pornit într-un turneu electoral prin Basarabia⁹.

⁶ Scurtu 1998, p. 12-13.

⁷ Scurtu 2001, p. 262-263.

⁸ Iorga [f. a.] a, p. 228.

⁹ Marghiloman 1995, p. 364.

Aceeași semnificație o are și adunarea de la Alba Iulia din 6 mai 1928 organizată de P.N.Ț. care, practic, a constituit semnalul începerii campaniei de răsturnare a guvernului liberal, ce a premers campaniei electorale din noiembrie-decembrie 1928. Mobilizați de fruntașii locali ai P.N.Ț., numeroși cetățeni au pornit – cu căruțele, pe jos, cu trenurile – spre Alba Iulia. Aici s-au adunat peste 100.000 de cetățeni, mai ales țărani; erau prezenți circa 10.000 de mineri din Valea Jiului, precum și câteva sute de unguri, mobilizați de Partidul Popular Maghiar. La „marea adunare națională”, „națiunea română” trebuia „să încredințeze Partidului Național Țărănesc în mod solemn și categoric mandatul expres de a duce la realizarea imediată a emancipării sale politice, sociale și economice, în condițiunile și cu mijloacele pe care le va socoti potrivite”. Participanții au jurat că nu vor înceta lupta pentru răsturnarea guvernului Brătianu, că vor crea „o Românie nouă, liberă, mamă ocrotitoare pentru toți fiii țării”. Alegerea orașului Alba Iulia drept gazdă a congresului și a „adunării naționale” nu era întâmplătoare. Prin ea, național-țărăniștii își propuneau să arate că partidul lor apăra integritatea teritorială a României, își reafirmau totala lor adeziune față de realizarea și întărirea unității naționale. Totodată, ei urmăreau combaterea ideii că formațiunea politică condusă de Maniu promova o politică regionalist-autonomistă. Alba Iulia avea, în același timp, o semnificație istorică majoră, fiind localitatea cea mai reprezentativă pentru lupta de eliberare națională a românilor¹⁰. De altfel, național-țărăniștii vor face o regulă din organizarea unor mari adunări electorale în Cetatea Unirii.

Caracter electoral a avut și campania declanșată de P.N.Ț. în primăvara anului 1928, de „rezistență cetățenească”, prin care îi îndemna pe săteni și orășeni să nu mai plătească taxe și impozite guvernului liberal, să participe la întruniri în care să ceară demisia lui Vintilă Brătianu și formarea unui nou cabinet, prezidat de Iuliu Maniu. Cetățenii s-au arătat foarte receptivi la apelurile lansate de național-țărăniști. Întrunirile de protest la nivelul județelor beneficiau de participarea a 15.000-20.000 de oameni; la cele desfășurate pe provincii au fost prezenți între 30.000 și 40.000, iar la cea desfășurată în București, în ziua de 24 martie 1928, s-au adunat peste 50.000 de cetățeni¹¹.

În altă ordine de idei ni se pare interesant de descris felul în care, în epocă, erau receptate adunările electorale. Spre exemplu, Nicolae Iorga surprindea în *Neamul românesc* din 1921 o asemenea adunare liberală: „Așezați în grupe [țărani], între steagurile cu inscripțiile-program, ei mergeau în ordine supt comanda șefilor sau agenților care-i întovărășeau, înștiințându-i când trebuie să zică: «Ura». Seara, o parte dintre dânșii așteptau la birourile de tren biletele gratuite cu care aveau să se întoarcă acasă plini de idei politice și de

¹⁰ *Dreptatea*, 30 aprilie, 8, 9 mai 1928; Scurtu 2001, p. 270-271; Stan 1983, p. 353.

¹¹ Scurtu 2001, p. 269-270; la multe dintre adunările electorale ale P.N.Ț. au participat și reprezentanți social-democrați (vezi Scurtu 1994, p. 89-98).

*devotament pentru partid*¹². Iorga arăta că și o întrunire țărănistă se desfășura tot cam așa, singura diferență fiind doar aceea că ei nu le plăteau țăranilor drumul. Concluzia lui era că „se usează de dânșii și uneori se abusează”¹³.

Mihail Manoilescu, în memoriile sale, descrie o adunare electorală organizată în campania electorală din februarie-martie 1922, la care el participa în calitate de candidat al Partidului Poporului: „... n-am să uit niciodată impresia penibilă și aproape dureroasă, pe care mi-a făcut-o prima întrunire de partid. Se ținea într-o seară, în părăginita dar clasica și simbolică sală Dacia, în timpul campaniei electorale din februarie 1922. Țăranii sărac îmbrăcați, cu sumanele ude de ploaie, răspundeau zgomotos dar uniform ca la comandă, excițărilor lui D. R. Ioanițescu care le provoca calculat strigătele, ca un îmblânzitor intrat în cușca animalelor. Ca să le biciuiască zelul și să ridice temperatura sălii, Ioanițescu întrerupea pe oratori, interpellând personal pe câte unul din agenții lui electorali de nădejde. «Măi, Vasile a Stanei cu băieții tăi bravi de la Dărăști, nu-i așa cum spune dumnealui?». Iar agentul și ceata lui răspundeau măguliți: «Așa e, domnule De Re»¹⁴.

Imaturitatea politică a electoratului era speculată fără scrupule de politicieni. Mircea Djuvara își amintea în 1929 cum regele Ferdinand i-a povestit despre Gheorghe Tătărăscu care, într-o campanie electorală în circumscripția Gorj, a intrat într-un sat unde toată lumea era împotriva Partidului Liberal, pentru că nu ar fi „democrat”. „Era tocmai momentul - sublinia Djuvara - când d-l Titulescu înființase faimoasele impozite cedulare care daseră multă grijă oamenilor. D-l Tătărăscu a vrut să explice mulțimii adunate ce e democrația. Atunci, un politician mai bătrân îl opri și adresându-se oamenilor adunați le-a spus: «Oameni buni! Dar știți voi ce este democrația? Este țidulele lui Titulescu!» ... Și a doua zi satul a fost cu d-l Tătărăscu. Iată cetățeanul. E vorba de cetățeanul real, nu de cel ideal, pe care-l visăm”¹⁵ - conchidea Djuvara.

Oficiosul Partidului Țărănesc, *Aurora*, comentând o adunare a liberalilor aflați la putere, desfășurată în campania electorală pentru alegerile locale din februarie 1926, o caracteriza drept „o zi de mobilizare generală a agenților Siguranței și de civilitate a sergenților de stradă”¹⁶.

O extraordinară descriere a unei adunări electorale din 1929 o face Nichifor Crainic în memoriile sale. Crainic candida în județul Vlașca, unde s-a născut, într-o alegere parțială, din partea guvernului format atunci de P.N.Ț.: „Adversarul meu era un liberal, D. Iuca, om care se trudise ca nimeni altul

¹² *Neamul românesc*, XVI, nr. 274, 30 noiembrie 1921 (articolul “Țeranii și partidele”).

¹³ *Neamul românesc*, XVI, nr. 274, 30 noiembrie 1921 (articolul “Țeranii și partidele”).

¹⁴ Manoilescu 1993, p. 48.

¹⁵ Djuvara [1930], p. 323.

¹⁶ *Aurora*, VI, nr. 1274 din 6 februarie 1926 (articolul “Partidul Liberal contra șefului și șeful contra partidului”).

pentru nevoile județului. Dar trebuia înfrânt cu orice preț, nu atât pentru mine cât pentru onoarea Partidului Național Țărănesc. Un agent electoral deșirat la trup și la vorbă îl înfățișa în comparație cu mine. Se spunea despre adversar că ar fi albanez de origine. Aceasta constituia punctul culminant al discursului. "Căci ce este el? repezea întrebarea în țărani namila de agent. El este un venetic, un comitangiu pripășit pe aici. Ca să nu-l auziți voi că e străin, se încuie în casă și cântă toată noaptea Riki-tiki-tavi, imnul albanezilor. Să-l trimitem la urma lui!». Riki-tiki-tavi era numele unei drame, citit de agent pe afișele Teatrului Național. Auzind această grozăvie neînțeleasă, țărani, a căror mulțime era împănată de alți agenți, strigau din răspuțeri: «Afară cu el! Nu ne trebuie!». Prinzând avânt, namila întorcea vorba către mine: «Pe când candidatul nostru – numele nu mi-l putea rosti bine! – el cântă din zori până în seară numai Deșteaptă-te Române pe ogoarele voastre!». «Ura! Să trăiască!», striga mulțimea, satisfăcută de această ispravă a mea. Apoi venea la cuvânt șeful politic, demagog fără pereche. Făcea mai întâi un expozeu al marilor reforme săvârșite de guvern în intervalul de două luni. Erau atât de multe încât ar fi umplut 20 de ani. După fiecare reformă epocală, el întreba: «Bine-am făcut, fraților, sau rău am făcut?» «Bineee!» răspundea mulțimea ațâțată de agenți. Întrebarea repetată ridica diapazonul răspunsului până la delir. După expozeu, veneam eu la rând. «Candidatul nostru e profesor universitar, adică d'ăia care face pe studenți. Candidatul nostru este scriitor, adică așa cum aveți și voi la primărie. Ura, să trăiască!» «Să trăiască!» urlau țărani. «Dacă am pune într-o balanță, nu pe Iuca albanezul, dar pe Brătieni, cu partidul lor cu tot și în cealaltă pe candidatul nostru, tot el ar atârna mai greu! Ura, să trăiască!» «Uraaa!» striga mulțimea înflăcărată de agenți. Ideea democrată triumfa mai ales când oratorul ajungea la obârșia mea. «V-am chemat, fraților, să alegeți os de țaran, căci candidatul nostru e fecior de țaran din București. Ura, să trăim!». Fraza, ținută cu voce maximă și cu o bătaie de pumn în piept, stârnea urale nesfârșite. Țărani erau fericiți că plugarii din București au dat o odraslă ca oratorul. Vocea lui scădea dintr-o dată ca pentru a da drumul unor lucruri foarte însemnate. «La urma urmelor, oricare ar fi candidatul, fraților, știți că este o vorbă românească: ce? mă uit eu la câine sau mă uit al cui e câinele?» Și arătându-mă cu degetul, printr-un gest de absolută proprietate, striga: «Câinele este al Partidului Național Țărănesc! Ura, să trăiască!» Mie îmi venea să latru: mârrr, ham-ham! și să-l mușc o dată pe orator de limbă! În mașină, de la un sat la altul, în timp ce oratorul ronțăia ceapă crudă cu pâine, ca să nu răgușească, mă lămură: «Frate Ionică, să nu te superi c-am zis câinele partidului; proștii ăștia nu înțelege ce e aia candidat independent!» Am fost ales cu o majoritate zdrobitoare. Mare triumf al democrației în prima alegere parțială!¹⁷.

¹⁷ Crainic 1991, p. 208-210.

Din aceste descrieri, uneori exagerate, ale modului în care se desfășurau adunările electorale se conturează un tablou negativist, sumbru, cu accente hazlii, al electoratului.

Există, în schimb, și o altă viziune asupra adunărilor electorale, creată chiar de către cei care le organizau. Astfel, oficiosul averescan *Îndreptarea*, referindu-se la turneul electoral făcut de șeful guvernului Alexandru Averescu în mai 1926 în Basarabia, scria că această vizită „a depășit cadrul vizitelor politice, pentru a deveni un eveniment național de o covârșitoare importanță pentru viața noastră de stat [...] Întregul drum al prim-ministrului nu a fost decât un adevărat alai de oameni, veniți din cele mai îndepărtate locuri ca să-și spună fiecare, o dată cu nevoile și păsurile lor, și cuvântul de românească dragoste față de omul și înaltul demnitar al țării, care este d. general Averescu...”¹⁸. Descrierile de acest tip sunt și ele numeroase în anii interbelici.

O propagandă aparte a desfășurat Nicolae Iorga, președinte al Partidului Naționalist Democrat. În atmosfera politico-socială specifică primilor ani de după război, el făcea o delimitare clară între cei care au fost până atunci membri în partidele „compromise” (liberal, conservator) și alegătorii noi intrați în corpul electoral în urma acordării sufragiului universal. „Nu-mi stă prin minte - sublinia Iorga într-o cuvântare rostită la o întrunire electorală din octombrie 1919 - să mă adresez către cetățenii înscriși în vechile partide, și nu vreau să-i cunosc supt acest aspect, căci am crezut totdeauna că mai necesari pentru viața politică sunt cetățenii cari nu sunt înscriși nicăieri”¹⁹.

Nicolae Iorga s-a numărat printre puținii, dacă nu a fost chiar singurul om politic român care, candidând pentru un loc de deputat în circumscripția Săliște (1920), a vorbit alegătorilor sași în limba germană. Așa s-a întâmplat la adunarea electorală din Apoldu Mic (județul Sibiu). Criticilor primite, Iorga le-a răspuns în Cameră astfel: „Și dacă eu pot vorbi nemțește sașilor cari nu știu românește, îmi fac cea dintâi datorie a mea de candidat înaintea alegătorilor mei sași [...] Am vorbit și voi vorbi fiecăruia de câte ori voi ști limba oricărui reprezentant al unei mase importante a populației Țării Românești, în limba lui, în limba lui fiindcă eu nu vorbesc cu interesele omului, ci cu inima omului și cu inima omului nu poți vorbi decât în limba lui”²⁰.

Atunci când Partidul Naționalist Democrat a ajuns la putere (în aprilie 1931, candidând în alegeri sub forma Uniunii Naționale), Nicolae Iorga în calitate de prim-ministru va încerca să dea campaniei electorale o semnificație deosebită. Într-o cuvântare rostită la Ploiești, premierul arăta: „Mă simt dator, nu

¹⁸ *Îndreptarea*, VIII, nr. 99, 4 mai 1926 (articolul “Vizita d-lui prim-ministru al țării în Basarabia”).

¹⁹ *Neamul românesc*, XIV, nr. 245, 3 noiembrie 1919.

²⁰ *Alegerea...1920*, p. 24-25. Iorga a fost înfrânt de Constantin Bucșan, candidat al guvernului, prefect al județului, originar din Sibiel-Săliște.

să țin o întrunire publică, fiindcă întruniri publice nu se vor ține din partea Guvernului, în capul căruia stau, în această perioadă electorală, pe care eu nu am vrut-o. Este un obicei rău, și eu voi da exemplu de a face să înceteze această demagogie și această proastă negustorie cu vorbe [...] Aici nu este o adunare electorală, ci este datoria mea de a vorbi oamenilor de samă dintr-un județ cu privire la intențiunile mele și ale colegilor mei”²¹. La Târgoviște, Iorga le spunea alegătorilor că „nu face propagandă electorală” ci, candidând, el și partidul său fac o „supremă jertfă” pentru „liniștea țării” și a Tronului²².

Considerându-se șeful unui guvern salvator, peste partidele politice, Iorga a refuzat să accepte că întreaga sa campanie electorală a îmbrăcat în realitate aceeași haină ca cele anterioare. Repulsia lui față de politicianism și demagogie l-a determinat să refuze cu consecvență că discuțiile cu alegătorii, purtate practic peste tot în țară, au caracterul unor întruniri, adunări electorale. La Câmpulung, el declara alegătorilor: „A intra într-o sală, aceasta înseamnă a face o întrunire electorală, și la vârsta mea, și fiind reprezentantul unui guvern fără caracter de partid, unui guvern de simplă gospodărie, eu nu țin întruniri electorale, eu nu vorbesc în săli publice închiriate; mai bine în aer liber, aici, în fața tuturor oamenilor. Miniștrii M. S. Regelui nu vorbesc în adunări electorale și nu trezesc pasiuni de partid”²³. Pentru șeful naționaliștilor-democrați imaginea întrunirilor electorale organizate în săli închiriate, specifică vieții politice antebelice, mai era încă vie.

Campania electorală desfășurată de către Legiunea “Arhanghelul Mihail” a fost cu totul deosebită de cea a celorlalte partide politice. Pentru legionari era important ca tot ceea ce se organizează să poarte amprenta spectacolului. Campaniile întreprinse în mod repetat produceau senzație. Corneliu Zelea Codreanu a organizat primele adunări publice la sfârșitul anului 1929. Relatarea sa despre prima campanie desfășurată în satele din sud-estul Moldovei oferă o ilustrare perfectă a metodelor sale și a succeselor raportate. Prima adunare a fost anunțată pentru 15 decembrie 1929 în piața orașului Berești unde populația evreiască era predominantă; autoritățile au încercat să o oprească. „La ora fixată pentru întrunire - scria mai târziu Codreanu - s-a adunat un număr foarte mic de oameni. Abia vreo sută. De la ei am aflat că lumea ar fi voit să vină multă, dar a

²¹ Iorga 1932, p. 3.

²² Iorga 1932, p. 22.

²³ Iorga 1932, p. 51. În aceeași ordine de idei, Iorga declara la Iași: „Aici, dacă este o întrunire cu caracter politic, o întrunire în vederea alegerilor, câtă vreme suntem aici, reprezentând, ca președinte de Consiliu, Coroana, cum aș vedea cel mai mic semn că d-voastră credeți că aici se găsește un om de partid și sprijinitorul unor candidați, mă veți ierta, îmi voi lua pălăria și voi părăsi imediat sala. Eu nu am venit aici ca să prezint deosebiri de partid și ca să ațâț lumea în alegeri, ci am venit ca reprezentant al buneii înțelegeri între toți locuitorii acestei țări și ca îndemnător la o muncă ce a lipsit prea mult și de pe urma căreia ne găsim în starea tristă de azi”. Iorga 1932, p. 99.

fost oprită de jandarmi prin sate. Toată întrunirea a durat cinci minute. Un minut a vorbit Lefter, unul Potolea și restul eu. Am spus: – Am venit să țin o întrunire. Dar autoritățile îmi opresc oamenii cu forța. În contra tuturor ordinelor, voi ține 10 întruniri! Să mi se aducă un cal și voi merge călare din sat în sat, prin toată plasa Horincii!

Calul era, de altfel, singura modalitate de locomoție prin noroaiile acelea. Peste două ore mi s-a adus un cal și am plecat. După mine, pe jos, venea Lefter cu încă vreo patru legionari. Am ajuns în primul sat, la Meria. Acolo, în curtea bisericii, femei și copii. Le-am vorbit puține cuvinte și nu am desfășurat nici un program politic. [...] Am plecat mai departe. După vreo 4 km, am ajuns în sat, la Slivna. Se înserase. Oamenii m-au așteptat însă, în drum, cu lumânările aprinse. În capul satului mi-a ieșit înainte un cuib de legionari în frunte cu Teodosiu. Am vorbit și aci. Pe urmă am plecat mai departe, spre satul Comânești, condus de cuibul de legionari din Slivna. Pe drumuri pe care nu mai fusesem niciodată.

Și aici, de asemenea, oamenii m-au așteptat cu felinare și lumânări, iar flăcăii cântând.

Oamenii mă priveau cu bucurie, fără deosebire de partide politice. Nu ne cunoscusem, dar parcă eram prieteni de când lumea. Dușmăniile se topiseră. Eram o singură apă, un singur suflet, un singur neam. [...] Tot mergând din sat în sat, numărul călăreților a ajuns la 20. Eram toți tineri între 25 și 30 de ani. Numai câțiva aveau între 35 și 40, iar cel mai bătrân era moș Chiculiță din Cavadinești, de vreo 45 de ani. Când ne-am făcut mai mulți, am simțit nevoia unui semn distinctiv, o uniformă. Dar pentru că nu aveam posibilități, ne-am pus cu toții, la căciuli, pene de curcan. Și așa intram prin sate cântând. Trecând în cântec și în trapul cailor, pe coamele dealurilor de lângă Prut, pe unde de atâtea ori trecuseră și luptaseră strămoșii noștri, se părea că eram umbrele acelora cari apăraseră pe vremuri pământul Moldovei. Viii de acum și morții de atunci, eram același suflet, aceeași mare unitate, purtată de vânturi pe creste de dealuri: a românismului. Vestea că sosesc s-a întins, din om în om, prin toate satele. Lumea ne aștepta pretutindeni. Pe cine întâlneam pe drum, ne întâmpina cu întrebarea:

- Domnișorule, când veniți și pe la noi prin sat? Ieri v-a așteptat lumea până noaptea târziu. [...]

Joi era zi de târg la Berești. La 10 dimineața, am apărut pe creasta de deasupra târgului, 50 de călăreți. De acolo, în coloană de marș cântând, am coborât în târg.

Lumea ne-a primit cu mare însuflețire. Din casele creștinilor ieșeau români și ne turnau căldări cu apă în cale, după vechiul obicei, ca să ne meargă din plin drumul nostru. Ne-am dus din nou în curtea lui Nicu Bălan, unde ar fi

*trebuie să aibă loc instruirea. Am dat călăreților, unora dintre ei, câte o amintire de la mine*²⁴.

Participând la alegerile parțiale din județul Neamț din 1931, legionarii au mers din sat în sat, de la familie la familie, și au ajutat la recoltat; în fiecare localitate au organizat întruniri, iar duminica au chemat la manifestații mai ample²⁵.

Cu ocazia alegerilor parlamentare din noiembrie-decembrie 1933, lupta electorală a legionarilor a fost organizată ca o campanie militară. Uniformele au creat impresia unei campanii asemănătoare cu un război civil. Armele, cuțitele, materialul inflamabil pentru artificii, revolverele completeau tabloul exterior, conferind grupurilor legionare de propagandă imaginea unor detașamente de șoc. Cu camioane, autobuze împrumutate, mașini puse la dispoziție de către simpatizanți, cu trenul sau pe jos, legionarii umblau de la o comună la alta. La locul de destinație își îmbrăcau uniformele, pentru a-și face intrarea în sat mărșăluind, cântând și „invocând” într-un scurt discurs „sufletele” sătenilor. Cuiburile locale aveau sarcina de a pregăti manifestațiile²⁶.

De asemenea, Legiunea a organizat și ea întruniri de masă. Pentru a pune în evidență și în acest caz deosebirea ei față de alte partide, adunările aveau întotdeauna un motiv concret, de exemplu un congres studentesc, o ceremonie funerară, inaugurarea unei întreprinderi meșteșugărești legionare, dezvelirea unui monument etc.²⁷.

În cadrul adunărilor organizate de Partidul Național-Creștin, emisarii le vorbeau îndelung sătenilor, o astfel de cuvântare durând în medie cam două ore și fiind presărată cu imagini biblice, totul concurând către crearea unei atmosfere de pietate²⁸.

La adunările electorale, alegătorii participau de bunăvoie* și cu o oarecare curiozitate și entuziasm. Liderii politici locali și/sau cei veniți de la “Centru” rosteau cu acest prilej discursuri, citeau proclamații, lansau chemări la sprijinirea partidului; agenții, propagandiștii electorali împărțeau manifeste, broșuri și fițuici de propagandă, cuprinzând diferite programe, sloganuri sau chiar poezii electorale. Dacă în orașe participanții aveau un nivel mai ridicat de cultură, putând înțelege mai bine discursurile rostite la aceste întruniri, în lumea satelor, țărani „de obicei ascultau cu deosebită cuviință, cum se cade față de un

²⁴ Codreanu 1936, p. 364-367.

²⁵ Heinen 1999, p. 202.

²⁶ Heinen 1999, p. 239; *Cuvântul*, 27 noiembrie 1933; *Adevărul*, 24 noiembrie, 26 noiembrie, 28 noiembrie, 5 decembrie 1933; *Calendarul*, 5 decembrie 1933.

²⁷ Heinen 1999, p. 269.

²⁸ Sandache 1997, p. 36.

* Documentele de arhivă, presa vremii arată că au existat și situații în care autoritățile îi obligau pe alegători, în anumite cazuri și împrejurări, să participe la întrunirile electorale.

*oaspete*²⁹, iar din gura lor se puteau auzi expresii de genul: „*Frumos vorbește boierul*”. În acest sens, relevant este un articol publicat de Octavian Goga în aprilie 1928: „*Partidele politice din țară, văzând apucătura au luat contactul fiecare cu masa electorală și făcând apel la popor au izbutit să concentreze la adunările lor aceeași cantitate de devotați. S-a constatat că mulțimea în setea ei de a se îndoctrina, primește cu egal interes toate concepțiile și aleargă însetoșată de dreptate la toate chemările. Oriunde s-a ridicat un steag și s-a strigat o chemare, poporul a dat ascultare și a venit, ca să se depărteze cu același înțelept scepticism care e la baza temperamentului unei biete prostimi, pășite de atâtea ori. Partidul Poporului de pildă, oriunde își cheamă partizanii, vin zeci de mii să prindă cuvântul; tot astfel și liberalii sunt în stare să miște mulțimea și s-o concentreze la întruniri ... Care e rezultatul acestei stări de lucruri? E la mintea omului: argumentul numărului e uzat, legenda s-a distrus. Număr avem cu toții, mai trebuie și altceva, care nu se găsește pe toate cărările*”³⁰.

Așa cum am menționat, organizarea adunărilor electorale intra în sarcina conducerii partidelor, a organizațiilor din teritoriu, a candidaților înscrși pe listele electorale. Un rol important revenea **agenților** sau **propagandiștilor electorali**. Acestora le revenea sarcina de a pregăti terenul pentru adunările electorale, de a aduna mulțimea, de a-i crea o anumită stare de spirit etc.

Agentul electoral era - conform unei definiții a epocii - „*un meseriaș al politicii votului universal care cutreieră satele, cârciumele, bălciurile, cântând veșnica laudă a partidului, trubadurul modern al eroilor ministeriali*”³¹. Aceștia erau recrutați din diferite categorii sociale, de obicei funcționari³² sau persoane „*fără meserie*” din „*pleava cea mai ticăloasă a părăsiților*”, singura condiție care li se cerea fiind aceea de „*a fi buni de gură*”³³. Mircea Djuvara vedea în agenții electorali niște personaje care de cele mai multe ori au „*un nivel moral și intelectual destul de scăzut*”³⁴.

Acțiunea unor agenți electorali în campania electorală din 1932 era astfel descrisă într-un raport al președintelui organizației județene Gorj înaintat lui Ion Mihalache, președinte al P.N.Ț. secția Vechiul Regat: „*Membrii Comitetului județean, s-au arătat mai mult decât zeloși de bunul renume al partidului și n-au pregetat a face orice jertfă pentru izbânda lui. Încă de la 24 noiembrie, amicii mei au părăsit orașul, vizitând satele și comunele județului. În fiecare zi de alegere, în*

²⁹ Iorga 1934, p. 42.

³⁰ Goga 1928.

³¹ Carp 1930, p. 13; vezi și Drăghicescu 1926, p. 12.

³² Scraba 1919.

³³ *Neamul românesc*, XIV, nr. 239, 29 octombrie 1919 (articolul “O împietate și o bătaie de joc. Crucea în alegeri”); *Neamul românesc*, XXI, nr. 99, 4 mai 1926 (articolul “Dezlănțuirea teroarei electorale”).

³⁴ Djuvara [1930], p. 323.

fiecare comună, a fost o adevărată mobilizare. Prietenii noștri din toate satele vecine erau prezenți în comuna în care urma să se efectueze alegerea și acolo dădeau o luptă din cele mai dârze.

*Am întocmit ordine scrise de bătaie pentru fiecare din luptătorii noștri, indicându-le zilnic locul unde trebuie să fie prezenți și am constatat cu toată satisfacția că totul s-a executat în cea mai deplină ordine și promptitudine. Am dat o luptă din cele mai grele și nu a putut fi câștigată decât cu risipa neprecupețită de muncă și energie, desfășurată de toți, de la comandant până la cel mai modest soldat*³⁵.

Corneliu Zelea Codreanu le cerea propagandiștilor legionari, printr-o circulară emisă în 4 noiembrie 1937, următoarele: „Atrag tuturor acelor cari – cu prilejul campaniei electorale – se deplasează în orașe sau în sate pentru a ține întruniri sau ședințe asupra următoarelor:

- 1) Vor avea tot timpul o ținută de înaltă demnitate;
- 2) O sobrietate deosebită în toate manifestările, chiar și în cele intime (la masă, în grupuri, în familie);
- 3) Sunt interzise glumele, comicăriile, farsele. Ele nu corespund cu linia de tragedie, la care s-a ridicat Mișcarea prin misiunea ei, prin luptele și jertfele pe care le-a făcut;
- 4) Vor fi înlăturate orice înțepături personale și orice aspect de neînțelegere între legionarii participanți;
- 5) Masa va fi sobră. Vinul redus la minimum. Voi considera ca o mare greșală faptul de a depăși în mâncare, în băutură, timp de stat la masă, linia de mare severitate impusă în atari împrejurări.
- 6) În toate aceste ocazii se vor înlătura cu cea mai mare grijă aprecierile asupra persoanei sale, sau laudele³⁶.

Atunci când autoritățile locale împiedicau adunările electorale ale opoziției, modalitatea de propagandă care îi era mai la îndemână acesteia era alcătuirea unei rețele de agenți electorali, care mergeau îndeosebi la sate din „casă în casă”³⁷.

Toate formațiunile politice utilizau în campania electorală agenți electorali, chiar dacă unii lideri politici negau acest lucru. Spre exemplu, naționaliștii-democrați susțineau că „nu au avut niciodată ceea ce se cheamă un agent electoral sau un om de club”³⁸.

Virgil Madgearu considera că succesul țărănismului în România „mai atârnă de instrucția dată propagandiștilor și de constatarea cunoștințelor și

³⁵ Istoria...1994, p. 44.

³⁶ Codreanu 1981, p. 206.

³⁷ ANB Mihalache, dos. 20, f. 22; dos. 48, f. 37-40; dos. 22, f. 76.

³⁸ Politica...[1930], p. 10.

capacităților de a le răspândi în masa țărănească”³⁹. El credea că era absolută nevoie ca cei care își asumau sarcina de a propaga „ideea țărănească” trebuiau să întrunească însușirile și orientarea necesară pentru a lămuri spiritele la sate⁴⁰. „Școala de propagandiști - scria Madgearu în 1927 - nu se poate însă organiza, dacă intelectualii specialiști nu se grupează într-un cerc de studii, care să cerceteze toate problemele vieții sociale românești și nu se ostenesc a scrie broșuri de popularizare, care să călăuzească instrucția și pregătirea propagandiștilor”⁴¹.

De asemenea, I. G. Duca, la o întrunire a Delegației permanente a P.N.L. din 4 iunie 1933, cerea, cu ocazia demarării campaniei de răsturnare a guvernului național-țărănist, „tuturor organizațiilor și tuturor prietenilor să nu cruțe nici o sfortare pentru ca, în chiar cursul acestei veri lupta să fie dusă cu toată hotărârea și în toate straturile sociale. Șefii de organizații județene - continua liderul liberal -, șefii de sectoare, șefii de organizații comunale trebuie să țină veșnic trează conștiința publică în privința primejdiei pe care o reprezintă regimul actual și să arate cetățenilor de la sate și orașe, atât de nemulțumiți și atât de îngrijorați de starea actuală de lucru, că încrederea lor în P.N.L. este întemeiată și că acest partid va ști să-și facă datoria și va corespunde pe deplin nădejdilor pe care țara și le-a pus în el”⁴².

În timpul alegerilor numărul propagandiștilor sau agenților electorali era foarte mare. P.N.Ț. a folosit în campania din noiembrie-decembrie 1928, numai în județul Alba, 89 de agenți electorali oficiali ai partidului⁴³. Național-țărăniștii au organizat în anii '30 cursuri speciale de pregătire a propagandiștilor electorali care, după absolvire, primeau o diplomă specială⁴⁴. Mai mult decât atât, Iuliu Maniu cerea în iunie 1932 „fiecărui membru al partidului să lucreze cu o fanatică însuflețire și să convingă pe fiecare cetățean că trebuie să arate încrederea prin votul lui partidului nostru”⁴⁵.

O deosebită atenție a acordat pregătirii agenților electorali și Partidul Poporului. În ianuarie 1929 acesta a editat *Călăuza propagandistului*⁴⁶, în care preciza că pe lângă președenția partidului funcționează o comisie centrală de propagandă, pentru îndrumarea propagandei, dând instrucțiuni generale în acest sens. În fiecare organizație județeană trebuia să funcționeze un serviciu de propagandă exercitat de către un șef și de propagandiștii comunali, aleși „dintre

³⁹ Madgearu [f. a.], p. 43.

⁴⁰ Madgearu [f. a.], p. 43-44.

⁴¹ Madgearu [f. a.], p. 44.

⁴² BNR Saint Georges, pachet XIV, dos. 3, f. 58.

⁴³ ANDJA, dos. 23264/1928, f. 22.

⁴⁴ *Istoria...*1994, Anexe.

⁴⁵ *Gazeta Transilvaniei*, XCV, nr. 48 din 19 iunie 1932 (articolul “Cuvântarea d-lui Iuliu Maniu”).

⁴⁶ *Călăuza...*1929, p. 31.

*persoanele apte de a fi buni propagandiști*⁴⁷. Fiecare organizație comunală trebuia să aibă câte un propagandist. Aceștia, servindu-se de *Călăuza propagandistului*, trebuiau să răspândească ideile partidului în rândurile electoratului, „dezvoltând pe înțelesul poporului, cele cuprinse în călăuză”. „Propaganda se face prin convorbiri. În Călăuză convorbirile sunt indicate la literele I. și R. Litera I. înseamnă întrebarea la care orice membru al Partidului Poporului trebuie să știe să răspundă. R. înseamnă răspunsul, pe care membrii partidului îl învață din lămuririle date de propagandiști, în convorbirile cu ei, ce trebuie să se tâlmăcească poporului de către propagandiști”⁴⁸.

În numeroase cazuri, agenții electorali au fost acuzați că prin folosirea unor mijloace dure, ilegale au încercat să obțină votul unor alegători. În arhive se păstrează numeroase documente prin care agenții electorali – de regulă ai guvernului – erau acuzați că acționează în sensul intimidării alegătorilor și candidaților, folosind chiar bătaia. De asemenea, presa a exagerat mult acest aspect al compromisurilor electorale, vorbind în mod regulat de „teroarea electorală” instaurată de partidul de guvernământ.

În acest sens, ne rezumăm la enunțarea câtorva exemple. În ianuarie 1919 doi candidați ai Ligii Poporului din județul Vâlcea adresează o telegramă regelui în care se arată: „Din nenorocire, în loc de era nouă cu votul universal, se pune în practică de agenții guvernului [liberal], vechiul sistem al bandelor de bătăuși, pentru intimidarea alegătorilor și candidaților. Astfel, în seara precedentă, o bandă formată cu ciomege a oprit în stradă pe Inginerul Schertzenescu, candidat la deputăție din partea Ligei, l-a amenințat cu moartea dacă mai luptă pentru lista Generalului Averescu. Aceste bande sunt formate din dezertori, sub ochii poliției, de vestitul bătăuș Bojenescu, agent electoral al guvernului, sub ademenirea că vor fi scăpați de judecata Curții Marțiale”⁴⁹.

În septembrie 1919 era rândul unor fruntași liberali din Craiova să se plângă că au fost agresați: „Voind să ne întrunim la clubul liberal am fost întâmpinați de o ceată de bătăuși conduși de dl. Neamțu care ne-au împiedicat a intra în local. Pentru a evita scandalul ne-am retras. Bătăușii erau adunați sub ochii prefectului Florescu. Au spart geamurile și ușile de la club. Avem onoarea să vă punem în vedere că dacă acest scandal va mai continua suntem hotărâți a ne apăra libertatea noastră prin toate mijloacele și chiar prin violență și vă facem răspunzători de orice consecințe”⁵⁰.

În octombrie 1919, prefectul județului Cahul informa Ministerul de Interne că unii agenți electorali desfășurau o altfel de propagandă, ilegală în opinia lui. El arată că doi membri ai „partidului zis al Norodului din Cahul”,

⁴⁷ *Călăuza...* 1929, p. 11-12.

⁴⁸ *Călăuza...* 1929, p. 12.

⁴⁹ ANBMAI, dos. 457/1919, f. 15.

⁵⁰ ANBMAI, dos. 616/1919, f. 1, telegramă adresată ministrului de Interne.

„cutreeră satele în automobil împărțind portretul d-lui General Averescu și, ceia ce este foarte grav, încearcă să infiltreze în spiritele țăranilor că trebuie desființată jandarmeria și autoritățile administrative și că la venirea aceluia partid la cârmă va fi slobodna ca pe timpul rușilor [...]. La cercetarea comunei Volconești s-a dresat acte care se vor înainta Parchetului General la Chișinău. Credem că acest sistem de propagandă electorală este periculos pentru ordinea publică și siguranța Statului și vă rugăm să binevoiți a viza asupra măsurilor ce trebuie luate, deocamdată am dispus să fie de aproape supravegheați prin comuna Mititica, unde trec”⁵¹. În cele din urmă, concluzia procurorului general care a anchetat cazul stabilea că faptele au fost exagerate atât de către prefect, cât și de către reclamați⁵².

Campaniile electorale constituiau un bun prilej și pentru agenții electorali aparținând formațiunilor extremiste, mai ales comuniști, de a-și exercita propaganda. În asemenea cazuri, autoritățile încercau să ia măsuri preventive. Spre exemplu, la 22 mai 1931, în plină campanie electorală, Inspectorul regional de Poliție din Basarabia transmitea un ordin telegrafic organelor din subordine, în care se arăta: „Având informații că reprezentanții curentelor extremiste vor profita de perioada electorală spre a face o mai intensă propagandă în masele populare, atât la țară cât și la orașe veți da cea mai mare atenție supravegheerii activității propagandiștilor cunoscuți și a celor veniți din alte părți, veți ține contact zilnic cu Legiunea de Jandarmi și veți lua măsuri să fiți informați din vreme despre aducerea de manifeste subversive, confiscându-le și dresând acte de dare în judecată ...”⁵³.

Agenții electorali erau foarte bine plătiți, după unele surse diurna ridicându-se, în anumite cazuri, la sume variind între 500 și 1500 de lei⁵⁴. În 7 aprilie 1926 un agent electoral din Sibiu adresa o scrisoare lui Ioan Lupaș, ministru al Sănătății în guvernul Averescu, în care îl informa despre „programul excursiilor noastre de propagandă” și solicita să i se trimită o sumă de bani pentru tipărirea unor foi volante ce urmau a se distribui⁵⁵.

⁵¹ ANBMAI, dos. 489/1919, f. 73.

⁵² ANBMAI, p. 74.

⁵³ ANBMJ, dos. 9/1931, vol. I, f. 63.

⁵⁴ *Neamul românesc*, XIV, nr. 239, 29 octombrie 1919; XXI, nr. 99, 4 mai 1926.

⁵⁵ ANB Lupaș, dos. 15/1926, f. 1; suma solicitată nu se poate afla pentru că o parte din scrisoare lipsește. Agentul electoral îi trimitea lui Lupaș și întregul program de propagandă al Partidului Poporului și al P.N.R. Goldiș: „Luni 5 Aprilie 1926: Ocna Sibiului, Șura Mică.

Duminecă 15 Aprilie: Cunța, Șpring, Vingard, Drașov, Doștat, Boz etc. / două echipe.

Duminecă 18 Aprilie – congresul P.N.R. la Rășinari cu participarea d-lui min. Goga.

Vineri 23 aprilie – Sf. Gheorghe / Nocrich și satele din jur, cu participarea d-lui min.

Lapedatu.

Duminecă 25 Aprilie 1926 – Poiana, Jina, Gârbova, Miercurea etc. cu participarea d-lui min. Lupaș.

Duminecă 2 mai: Avrig și com. din jur, cu participarea d-lui min. Lapedatu.

De asemenea, în arhive am întâlnit documente prin care diferiți cetățeni solicitau primului ministru sau altor membri ai guvernului funcții publice sau alte recompense, pe motiv că au fost agenți electorali ai partidului sau că sunt membri ai respectivului partid⁵⁶. Astfel, la scurt timp după încheierea alegerilor parlamentare din mai 1926, Ioan Lupaș, ministru al Sănătății în Guvernul Averescu, primea o scrisoare din Sibiu din partea lui Ilie Beu, deputat proaspăt ales și propagandist electoral al Partidului Poporului, în care se arăta: „*Să mă crezi, domnule ministru, că toți ne-am făcut datoria, îndeosebi prefectul Dr. Nicolae Comșa și candidatul Dr. Gheorghe Măcelariu. Am alergat ca hamalii, dar demagogia a fost mai puternică decât noi. Relativ la viitor am învățat foarte mult; am văzut cum trebuie organizat un partid politic și cum să se facă propagandă. Înainte de alegeri să se facă școală politică, iar în cursul alegerilor nițică demagogie. [...] De încheiere te rog foarte mult să faci tot posibilul ca și Dr. Gheorghe Măcelariu să ajungă la mandat. A muncit foarte mult*”⁵⁷.

Interesantă în acest sens este o scrisoare semnată de un grup de membri ai P.N.Ț. din comuna Dobrița (județul Gorj), adresată în 29 mai 1929 ministrului Justiției, Grigore Iunian. Ei arătau că a trecut o jumătate de an de când, prin votul lor, P.N.Ț. a ajuns la putere, și „*ei încă nu au fost satisfăcuți*”. „*Însă noi ne găsim astăzi în comuna noastră Dobrița - continua scrisoarea - tot sub conducerea vechiului Consiliu Comunal local liberal care a știut să se facă în alegeri și averescani și liberali și țărăniști iar în fond își fac zilnic propagandă liberală. De multe ori ne-am prezentat D-lui Prefect de Gorj rugându-l să ne ia de pe capul nostru acest nenorocit de consiliu liberal și vedem că nici până astăzi nu s-au luat măsuri de schimbare cum s-au procedat în toate comunele prin comisii interimare formate din oamenii partidului. Ne doare la inimă D-le Ministru când vedem căci organizațiile noastre, ale partidului țărănesc, formate de zece ani, astăzi sunt distruse de partidul liberal, ferească D-zeu de a mai lupta în opoziție căci nu mai avem un țărănist prin comună. Și dacă nu ni se face și nouă nici o dreptate, adică să se schimbe Consiliul liberal și să ne numească în Comisia interimară pe noi, pe luptătorii partidului țărănesc, respectuos vă rugăm Domnule Ministru să binevoiți a ne primi demisiile din acest partid ...*”⁵⁸.

Duminecă 9 mai 1926: Topârcea, Alămor, Armeni, cu participarea d-lui min. Lupaș / Loamnăș, Hașag, Mândra.

Duminecă 16 mai: Slimnic, Ruși (o echipă), Valea Hârtibaciului o altă echipă.

Vineri 21 mai: Sf. Constantin și Elena / Săliște și comunele din jur cu part. d-lui min. Lupaș.

Duminecă 23 mai: Apoldul de Jos, Ludoș, Gusu etc., cu participarea d-lui min. Lupaș” (ANB Lupaș, f. 2).

⁵⁶ ANBPCM, dos. 10/1923, f. 398; dos. 7/1922, f. 225.

⁵⁷ ANB Lupaș, dos. 69/1926, f. 2.

⁵⁸ ANBMJ, dos. 1/1929, f. 53.

O situație asemănătoare este descrisă de Nichifor Crainic, proaspăt ales deputat, în 1929, pe listele P.N.Ț. În memoriile sale el scria: „*a doua zi după biruință, curtea unde locuiam era neagră de căciulile vlăscenilor. Miile de fâgăduieli ale demagogului [agentul care i-a organizat campania electorală] ajungeau la soroc. Unii cereau să-i scap de pușcărie pentru omoruri și furturi. Alții să le dau pământ căci au fost nedreptățiți la reforma agrară; excluși pentru că erau țărăniști. Aceștia aveau dreptate și pe mulți i-am împrumutat. Cei mai mulți cereau să-i fac pădurari sau sergenți de stradă în București. Am făcut pădurari. După o lună-două erau destituiți pentru că au vândut arborii statului*”⁵⁹.

Mai mult decât în țările cu o îndelungată tradiție democratică, cu partide solide și cu o constantă participare politică, electoratul românesc a fost câștigat printr-o propagandă electorală costisitoare și concentrată. Așa cum arăta P. P. Negulescu, „*numai partidele organizate, care dispun de agenți numeroși și de fonduri mari, indispensabile pentru plata deplasărilor, adunărilor, imprimatelor etc., pot pătrunde în adevăr în masele adânci ale poporului, în proporțiile necesare pentru ca să le influențeze efectiv*”⁶⁰. De asemenea, Virgil Madgearu – referindu-se la P.N.L. – era de părere că „*puternica organizație economică îi înlesnește dobândirea mijloacelor de propagandă, care sunt atât de costisitoare astăzi (presă și broșuri de propagandă, cluburi și altele)*”⁶¹.

Finanțarea campaniilor electorale se făcea de regulă din fonduri strânse de la membrii și simpatizanții partidelor. Aceste sume constau în plata cotizației de membru, dar mai ales din donațiile unor persoane cu o situație economică ridicată. E de presupus că partidul aflat la putere folosea și anumite sume din bugetul statului, fără însă ca în acest moment să putem oferi dovezi clare în acest sens.

Totuși, câteva urme rămase în arhive ne permit conturarea unei imagini asupra sumelor alocate de guvern pentru campania electorală. Spre exemplu, pentru alegerile parlamentare din februarie-martie 1922, guvernul I. I. C. Brătianu aloca prefecturii județului Făgăraș sumele de 20.000 lei din partea guvernului, 30.000 lei de la generalul Traian Moșoiu, ministrul Comunicațiilor, 40.000 de la prim-ministru personal și 2000 lei de la colonelul Iordache din Ministerul de Război. Prefectura județului Muscel a achitat îndemnizații de 27.400 lei pentru ofițerii jandarmi, iar prefectul județului Neamț, dând alarmă că agenții electorali ai averescanilor cumpără cu bani voturile unor săteni, scrie textual: „*Avem și candidatura lui N. Iorga. Pentru ca să luptăm cu succes avem neapărată nevoie de fonduri, minimum 200.000 lei*”⁶².

⁵⁹ Crainic 1991, p. 210.

⁶⁰ Negulescu 1926, p. 26.

⁶¹ Madgearu [f. a.], p. 13.

⁶² Cutișteanu și Ioniță 1981, p. 43-44.

De regulă cotizația plătită de membrii unui partid era o sumă fixă. Erau însă și formațiuni politice care lăsașu posibilitatea membrilor „să contribuie cu o sumă lăsată la aprecierea lor și care depinde de situațiunea lor materială și socială”⁶³. Partidul Poporului a fixat pentru membrii de condiție obișnuită o cotizație de 6 lei pentru săteni și 24 lei pentru orășeni anual. „Cotizațiile mărite sunt benevole - se arăta în statutul partidului -, pornesc din dragostea și spiritul de jertfă al fiecărui membru față de partid și e o datorie morală de prim ordin ca membrii să ajute partidul financiarmente în raport cu puterea fiecăruia”⁶⁴.

Marii bancheri, proprietari de întreprinderi etc. au finanțat diferite partide politice în scopul protejării propriilor interese economice. Relevantă este în acest sens relatarea lui Ion Gigurtu, conducătorul grupului „Mica”: „În anul 1926 am candidat în alegerile generale al doilea pe lista partidului «poporului» din județul Olt, cu care ocazie am fost ales în parlament. Deși nu eram membru înscris, am susținut partidul materialicește în diferite ocaziuni, partid care la rândul său, prin generalul Averescu, îmi apăra interesele mele și ale societății «Mica». ... Până în anul 1938 n-am mai participat la nici o alegere parlamentară și n-am fost înscris în nici un partid. Am susținut însă materialicește la cererea lor, celelalte partide, ca P.N.Ț., P.N.L., Partidul național-agrar, Partidul național-creștin, Partidul Totul pentru Țară, atât cu ocazia alegerilor, cât și cu alte ocaziuni. Ca urmare a atitudinii mele, oricând aveam acces la aceștia când guvernau pentru a rezolva favorabil diferite probleme ale societății ce o conduceam”⁶⁵.

Campania electorală însemna în primul rând bani și guvernul avea mai mulți decât opoziția. Un exemplu concludent îl găsim la Iași în timpul alegerilor din iulie 1927. Gheorghe I. Brătianu cheltuia 200.000 lei și alți 180.000 lei pentru cumpărarea unui automobil, atât de util acțiunii de propagandă încât organizația iorghistă de la Iași dorea să atragă pe Alfons Herovanu și pentru faptul că este „fericitul proprietar al unui automobil”. Opoziția avea nevoie și mai mult de fonduri în timpul alegerilor. În alegerile din 7 iulie 1927 „nu s-au făcut sacrificii bănești din partea milionarilor organizației Covurlui”, i se scria lui N. Iorga din Galați. „Cu 3000 lei ai domnului Hilihi, candidat, cu pretențiunea de a fi al doilea pe listă - continua autorul scrisorii din Galați -, cu 100.000 lei scoși cu trudă și multe parlamentări de la domnul Munițiu, candidat la Senat și cu pretenția de a fi pus și la Cameră, dacă nu al doilea pe listă cel puțin al patrulea, cu 10.000 lei ai domnului Drăgănescu ... etc. A trebuit sforțarea supraomenească a domnului Țoni și Crăciun pentru ca din județ să se smulgă ceea ce a putut să se strecoare printre fărădelegile unui canalism politic fără scrupul și fără omenie ... Un acord între milionarii partidului dădea drept

⁶³ Partidul Poporului...[1928], p. 23.

⁶⁴ Partidul Poporului...[1928], p. 43.

⁶⁵ Savu 1970, p. 11-12.

*sacrificiu pentru lupta electorală o sumă care întrebuițată cu chibzuință nu aveam durerea să constat că șeful organizației a rămas în toiul luptei fără muniții, dar și fără auxiliari de luptă la cele 20 de secții, în ziua de alegere*⁶⁶.

Foarte mulți oameni politici erau membri în consiliile de administrație ale unor societăți comerciale. În același timp sunt foarte cunoscute legăturile dintre partidele politice și anumite bănci. Spre exemplu, „Banca Românească” era controlată de liberali, iar în spatele P.N.Ț. se afla o serie de bănci din Transilvania, precum și Banca Marmorosch Blanck & Co.

Iuliu Maniu, venit la guvernare în noiembrie 1928, a impus deputaților, senatorilor, primarilor, prefecților, miniștrilor și altor demnitari, adică tuturor celor care au fost „puși în pâine”, obligația de a vărsa în casa partidului câte 3000 lei, ajungându-se la colectarea unor sume lunare care depășeau un milion și jumătate. Bani erau apoi depuși la Banca Națională, într-un cont special, fiind utilizați cu aprobarea lui Maniu. În trei ani s-au încasat peste 60 milioane lei⁶⁷.

Legionarii au stabilit și ei plata anumitor cotizații de către membri. Astfel, membrii susținători plăteau lunar suma de 100 lei, membrii activi, dacă trăiau la oraș, achitau câte 10 lei, în rest câte 5 lei⁶⁸. Legionarii vorbeau des despre „donațiile voluntare”. Chiar și regele Carol al II-lea a oferit Gărzii un ajutor financiar. La fel și fratele său, prințul Nicolae⁶⁹.

În 1936 Corneliu Zelea Codreanu, referindu-se la problemele financiare implicate de campania electorală din 1932, scria: „Problema grea însă este problema materială. O mare parte din județe își susțin singure cheltuielile, din contribuția legionarilor. Altele însă nu pot. Îmi trebuie 50.000 lei numai pentru taxe. Umblu năucit până în ultima zi. Încerc la unul la altul, nimic. Mă duc la Nichifor Crainic, directorul <Calendarului>, crezând că poate are el. Nici el nu avea [...] În sfârșit, mă împrumut prin Pihu și Caranica, cari, alergând pe la toți macedonenii, găsesc suma necesară. Câteva județe le susțin Focșanii cu Hristache Solomon”⁷⁰.

„Fără bani nu se poate face politică burgheză” – conchidea Sever Zotta într-o scrisoare trimisă lui Iorga în iulie 1927⁷¹.

În opinia lui Iuliu Maniu, „lupta electorală are scopuri mari; dar important și întâi are de a alege pe reprezentanții națiunii. Dar nu este tocmai aceasta scopul cel mai important. Scopul principal este ca din contactul pe care

⁶⁶ Ciupercă 1994, p. 234-235.

⁶⁷ *Istoria...* 1994, p. 53.

⁶⁸ Heinen 1999, p. 198.

⁶⁹ Heinen 1999, p. 325. În istoriografia românească s-a insistat mult pe ideea finanțării Mișcării Legionare de către Germania nazistă. În opinia lui Armin Heinen și a lui Francisco Veiga, nu legionarii au fost favoriții Germaniei în acordarea ajutoarelor bănești, ci Partidul Național Creștin. Heinen 1999, p. 321-322; Veiga, 1993, p. 251-255.

⁷⁰ Codreanu 1936, p. 433.

⁷¹ Ciupercă 1994, p. 235.

*il ia opinia publică, prin contactul pe care îl iau cetățenii cu conducătorii săi și conducătorii cu cetățenii, să se cristalizeze conduită politică, care să îndrumeze nu numai pe cei care vor fi aleși în acel moment, dar care să fie totdeodată și o bază puternică pentru acțiunea în viitor și pentru propășirea statornică a națiunii*⁷².

Adunările, întrunirile electorale au constituit forma cea mai directă de contact între alegători și candidații partidelor politice. Intrarea în Parlament, existența nemijlocită a partidelor politice înseși pe scena politică a României au depins într-o măsură majoră de capacitatea oamenilor politici de a se face cunoscuți, de a-și populariza ideile în rândul electoratului.

Cei care n-au înțeles că pot obține o imagine pozitivă și rezultate remarcabile prin organizarea de adunări și turnee electorale în toate colțurile țării, chiar și în satele cele mai îndepărtate – în special conservatorii –, au fost depășiți de realități și înlăturați de pe scena vieții politice interbelice.

SORIN RADU

---

⁷² Maniu 1991, p. 51.

The Electoral Propaganda in Inter-War Romania (1919-1937). The Electoral Meetings

(Abstract)

On the terms of introducing the universal suffrage we witness the development of the techniques and modalities of the electoral propaganda used by the political parties after World War I. In this article we want to analyse only a part of the strong propaganda, namely the organizing the electoral meetings.

This kind of electoral propaganda was used not only by the leading party, but also by the opposite political groups. The electoral meetings were organized not only in the cities but also in the countryside.

The lawful base of organizing electoral meetings was the 28th article from the Constitution elaborated in 1923. Organizing the electoral meetings was the job of the local party organization, of the candidates on the electoral lists. Some party leaders from the "Center" and, sometimes, even the party president used to participate to those meetings. During inter-war time, Nicolae Iorga, Alexandru Averescu and leaders of the Iron Guardist Movement were famous for organizing some electoral tours.

In this article we also show the way those electoral meetings were seen in that epoch, the way they took place and their impact on the voters. We also insisted on the fact that politicians speculated the political immaturity of the electorate, developing a demagogical electoral discourse. Oftenly, the image of those electoral meetings was a ridiculose one. We also stop on the role played by the electoral agents into that type of propaganda. Their duty was to gather the people, to create a certain frame of mind etc.

The author's conclusion is that the electoral meetings were the straightest way of contact between voters and the candidates of the political parties. Entering the Parliament and even the existence of political parties on the political stage of Romania depended in a large measure on the political people's ability to make themselves known, to make their ideas popular among voters.

Abrevieri bibliografice

<i>Alegerea...</i> 1920	- - <i>Alegerea de la Săliște înaintea Camerei. Cuvântarea d-lui N. Iorga</i> , București, 1920.
ANB Lupaș	- - Arhivele Naționale București, fond <i>Ioan Lupaș</i> .
ANB Mihalache	- - Arhivele Naționale București, fond <i>Ion Mihalache</i> .
ANBMAI	- - Arhivele Naționale București, fond <i>Ministerul Afacerilor Interne. Diviziunile Administrative</i> .
ANBMJ	- - Arhivele Naționale București, fond <i>Ministerul Justiției. Comisia Centrală Electorală</i> .
ANBPCM	- - Arhivele Naționale București, fond <i>Președenția Consiliului de Miniștrii</i> .
ANDJA	- - Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, fond <i>Prefectura Județului Alba</i> .
BNR Saint Georges	- - Biblioteca Națională a României. Colecții Speciale, fond <i>Saint Georges, Partidul Național Liberal. Programe și declarații 1916-1938</i> .
Carp 1930	- - Nicolae P. Carp, <i>Parlamentul și guvernul de mâine</i> , Vaslui, 1930.
<i>Călăuza...</i> 1929	- - <i>Călăuza propagandistului</i> , București 1929.
Ciupercă 1994	- - Ioan Ciupercă, <i>Opoziție și putere în România anilor 1922-1928</i> , Iași, 1994.
Codreanu 1936	- - Corneliu Zelea Codreanu, <i>Pentru Legionari</i> , Sibiu, 1936.
Codreanu 1981	- - Corneliu Zelea Codreanu, <i>Circulări și manifeste. 1927-1938</i> , München, 1981.

- Crainic 1991 - - Nichifor Crainic, *Zile albe Zile negre. Memorii*, vol. I, București, 1991.
- Cuțișteanu și Ioniță 1981 - - S. Cuțișteanu, Gh. I. Ioniță, *Electoralul din România în anii interbelici (Mișcarea muncitorească și democratică în viața electorală din România interbelică)*, Cluj-Napoca, 1981.
- Djuvara [1930] - - Mircea Djuvara, "Cultura politică și practica omului de stat", în *Politica culturii*, București, [1930].
- Drăghicescu 1926 - - D. Drăghicescu, *Reforma electorală*, București, 1926.
- Goga 1928 - - Octavian Goga, "Un argument uzat: mulțimea", în *Țara Noastră*, Cluj, 1 aprilie 1928.
- Heinen 1999 - - Armin Heinen, *Legiunea "Arhanghelul Mihail". O contribuție la problema fascismului internațional*, București, 1999.
- Iorga [f.a.] - - Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. III, București, [f.a.].
- Iorga [f.a.] a - - Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. V, București, [f.a.].
- Iorga [f.a.] b - - Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VI, București, [f.a.].
- Iorga 1932 - - Nicolae Iorga, *Credința mea. Cuvântări ținute în centrele țării la luarea în primire a guvernului*, București, 1932.
- Iorga 1934 - - Nicolae Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. III, București, 1934.
- Istoria...1994 - - *Istoria Partidului Național Țărănesc 1926-1947. Documente*, București, 1994.
- Madgearu [f.a.] - - Virgil Madgearu, *Țărănismul*, București, [f.a.].
- Maniu 1991 - - Iuliu Maniu, *Testament moral-politic*, București, 1991.
- Manoilescu 1993 - - Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol I, București, 1993.
- Marghiloman 1995 - - Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. III, București, 1995.
- Negulescu 1926 - - P. P. Negulescu, *Partidele politice*, București, 1926.
- Partidul Poporului - - *Partidul Poporului. Programul și statutele*, București, [1928].
- Poporul...[1928]
- Politica...[1930] - - *Politica realităților. Unde suntem și încotro mergem*, București, [1930].
- Sandache 1997 - - Cristian Sandache, *Doctrina național-creștină*, București, 1997.
- Savu 1970 - - Al. Gh. Savu, *Dictatura regală 1938-1940*, București, 1970.
- Scurtu 1994 - - Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, București, 1994.
- Scurtu 1998 - - Ioan Scurtu, "Anul 1818 în istoria românilor", în *Analele Universității "Spiru Haret"*, Seria Istorie, I, 1998.
- Scurtu 2001 - - Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, 2001.
- Stan 1983 - - Constantin I. Stan, "Adunarea de la Alba-Iulia a Partidului Național-Țărănesc din 6 mai 1928", în *Apulum*, XXI, 1983.
- Veiga 1993 - - Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, București, 1993.